

32. *Флетчер Дж.* Основные концепции современного уголовного права / Дж. Флетчер, А.В. Наумов. — М.: Юрист, 1998. — 512 с.
33. *Тер-Акопов А.А.* Преступление и проблемы нефизической причинности в уголовном праве / А.А. Тер-Акопов.— М.: ЮРКНИГА, Б.г. — 480 с.
34. *Евтюков С.А.* Дорожно-транспортные происшествия: расследование, реконструкция, экспертиза / С.А. Евтюков, Я.В. Васильев; под ред. проф. С.А. Евтюкова. — СПб.: Изд-во ДНК. — 2008. — 392 с.

Резюме

У статті розглянуті питання розвитку понять “причинність”, “причинний зв’язок” у кримінальному судочинстві, а також розглянуті питання дослідження судовими експертами причинного зв’язку між діями певної особи й настанням події.

Summary

The article discusses the history of the concepts of “causality”, “causal connection” in criminal proceedings. The questions of the study forensic causal link between the actions of a particular person and the onset of the incident.

УДК 343.98

**І.В. Пиріг, канд. юрид. наук, доцент,
професор кафедри**

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МІСЦЯ ПОДІЇ

Проаналізовано думки науковців щодо експертизи, об’єктом якої є місце події. Розглянуто переваги даного виду експертизи та можливості її проведеної при розслідуванні кримінальних правопорушень

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку суспільства злочинність, на жаль, професіоналізується. Вдосконалення з боку правоохоронних органів засобів та методів протидії злочинності змушує злочинців до підвищення рівня своєї організації, збільшення технічного оснащення, спонукає до вибору витончених способів вчинення злочинів, приховування слідів злочину. Зі зміною структури злочинності, направленості її на вчинення нових видів злочинів (економічної направленості, комп’ютерних злочинів тощо), пов’язаних з використанням сучасних науково-технічних засобів, слідчому все складніше вести розслідування без використання спеціальних знань.

Використання спеціальних знань потрібно не тільки під час виявлення, фіксації та вилучення слідів, а й для загальної оцінки об-

становки місця події, пояснення фактів виникнення певних слідів, місць їх розташування, часу виникнення тощо, що може свідчити про механізм події в цілому. Процес дослідження слідів з використанням спеціальних знань, оцінка виявлених при цьому ознак і властивостей об'єктів та формулювання висновків, що фактично відбувається при огляді місць події окремих видів злочинів, на наш погляд, є ні чим іншим, як експертизою.

Метою статті є визначення поняття експертизи місця події та обґрунтування доцільності її впровадження у практику розслідування злочинів.

Вперше проведення всього експертного дослідження на місці події було запропоновано Б.М. Комаринцем. Він виділяв три випадки проведення криміналістичної експертизи на місці події: “1. Коли для вирішення питань, що постають перед нею, важливо дослідити не тільки окремі речові докази, а й обстановку місця події. 2. Якщо для її успіху потрібно дослідити взаємозв'язок між слідами на різних предметах, що є на місці події. 3. Коли речові докази зі слідами злочину або злочинця не можуть бути доставлені з місця події в криміналістичну лабораторію із-за громіздкості або внаслідок небезпеки перекручування або псування слідів при транспортуванні.” [1, с. 21–22].

Розглядаючи принципи судової експертизи, А.В. Дулов виділяв одним з них проведення експертизи на первинних доказах. Однією з умов дотримання цього принципу він вважав дослідження експертом первинної обстановки місця події. “У ряді випадків експертизу потрібно призначити ще тоді, коли обстановку місця події не порушено. У багатьох випадках буває дуже важливо, щоб експерт мав можливість ознайомитись з усіма деталями первинної обстановки місця події, бо слідчий при складанні протоколу огляду може упустити, не звернути уваги на такі факти, які необхідні будуть експерту для дачі висновку” [2, с. 39]. В даному випадку автор розглядав дослідження місця події як початкову стадію експертизи.

Більш категорично за формування експертизи місця події виступив Г.Л. Грановський, який визначив її як “криміналістичну ситуаційну експертизу місця події”. Він зазначав, що “місце події повинно стати об'єктом криміналістичної ситуаційної експертизи та у випадках, коли для його дослідження необхідні спеціальні пізнання передаватися цілком у розпорядження експерта” [3, с. 16]. На думку Г.Л. Грановського ситуаційна експертиза не виключає проведення огляду місця події, а її предмет є досить широким та включає встановлення способу підготовки,

вчинення та приховування злочину, часу та місця його вчинення, особи потерпілого та злочинця, транспортних засобів, знарядь зламу та перешкод, етапів вчинення злочину, його деталей, властивостей предметів, зниклих з місця події, причин зміни обстановки тощо [3, с. 7]. Позицію Г.Л. Грановського досить детально проаналізував Р.С. Белкін. Не погоджуючись з концепцією Г.Л. Грановського, він визначив питання, які, на його думку, не знайшли відповіді у запропонованій ним моделі ситуаційної експертизи, а саме: “1. Коли слідчий повинен зробити висновок про необхідність призначення ситуаційної експертизи і що означає “передати місце події цілком у розпорядження експерта”? 2. Хто визначає склад експертів різних спеціальностей, які залучаються для дослідження окремих елементів та підсистем ситуації, і чому результати їх досліджень повинен узагальнювати, а отже і оцінювати експерт-криміналіст? Хто в даному випадку досліджує місце події у цілому? 3. Що залишається на долю слідчого, якщо ситуаційна експертиза означає широкий підхід, що охоплює подію у цілому та її елементи, практично вичерпуючи, таким чином, весь предмет доказування? Чи дійсно ситуаційна експертиза може мати такі можливості?” [4, с. 563–564]. В концепції Г.Л. Грановського, на нашу думку, дійсно є спірні позиції, відмічені Р.С. Белкіним. Зазначимо також, що дана концепція, на жаль, не знайшла достатньо глибокої подальшої розробки з боку автора. Недостатньо приділялось їй уваги й з боку інших науковців.

В цілому, за виключенням деяких позицій, пропозиції Г.Л. Грановського на сьогодні є достатньо актуальними і автор підтримує запровадження експертизи місця події, як окремого виду експертизи. Об’єктом даної експертизи буде обстановка місця події в цілому, суб’єктом проведення — судовий експерт, або група експертів в залежності від складності конкретної обстановки.

Думки щодо доцільності проведення дослідження місця події висловлювали науковці у відношенні до окремих видів злочинів, хоча прямо і не називаючи його експертизою. Так, О.Р. Шляхов відмічав можливості аналізу місця події пожежно-технічним експертом [5, с. 33]. При розслідуванні аварій на залізничному транспорті “експерти у необхідних випадках виїжджають на місце події та особисто вивчають обстановку”, — зазначає І.Ф. Пантелеєв [6, с. 137]. В.М. Хрустальов та Р.Ю. Трубіцин, розкриваючи зміст попередніх досліджень матеріальних слідів на місці події, доходять висновку, що “в ідеальному випадку попереднє дослідження переростає у ситуаційний аналіз місця події, під

яким розуміють методику криміналістичного дослідження місця події, засновану на послідовному вивченні окремих видів слідів, їх співвідношенні один з одним, з обстановкою до, під час та після вчинення злочину, та таку, що дозволяє на основі комплексного використання криміналістичних та інших спеціальних пізнань формулювати висновки щодо послідовності дій учасників події та їх ознаках” [7, с. 43].

У сучасній науковій літературі з судової експертології при визначенні предмета окремих експертиз автори прямо вказують на місце події. Так, М.Г. Щербаковський як первинний об’єкт пожежно-технічної експертизи визначає місце пожежі [8, с. 349], а об’єктом вибухотехнічної експертизи — місце вибуху та пошкоджені об’єкти, що знаходяться на ньому [8, с. 336]. Відносно пожежно-технічної експертизи В.Г. Гончаренко зазначає, що “для пожежно-технічного експерта матеріальні об’єкти є найбільш важливими. Безпосереднє дослідження місця пожежі дає йому можливість особисто сприймати і оцінювати специфічні ознаки, необхідні для вирішення поставлених перед ним питань. Характер термічних пошкоджень на речовій обстановці дозволяє встановити місце виникнення пожежі, час настання тих чи інших подій” [9, с. 256]. Погоджуємось з автором і вважаємо, що зазначені питання можна вирішити тільки на місці події. При недостатній кількості наданих на експертизу матеріалів пожежно-технічний експерт, як зазначає В.Г. Гончаренко, може клопотати перед особою, що призначила експертизу, щодо надання додаткових матеріалів або про “можливість проведення експертного дослідження місця пожежі” [9, с. 257]. Вивчаючи можливості вибухотехнічної експертизи, В.Г. Гончаренко зазначає, “що дослідження речових доказів у лабораторії має бути природним продовженням роботи з огляду місця події, оскільки вже в процесі вивчення місця події відбувається інтенсивний аналіз слідів вибуху” [9, с. 282]. Наведені думки науковців свідчать щодо доцільності запровадження експертизи місця події.

Вирішення питання про проведення даної експертизи повинно покладатися виключно на слідчого. Він приймає таке рішення після отримання повідомлення про вчинений злочин або ознайомлення з обстановкою місця події. Момент прийняття рішення щодо призначення експертизи місця події залежить від багатьох чинників і, перш за все, від виду злочину. На нашу думку, за такими злочинами, як: крадіжки з квартир, приміщень підприємств, установ та організацій; умисні вбивства; порушення правил безпеки дорожнього руху; незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, або вибуховими

речовинами; порушення протипожежних правил або підпали; окремі злочини проти довкілля можливо призначення експертизи місця події вже після отримання початкової інформації. Наприклад, місця події: при виявленні трупа з ознаками насильницької смерті; у разі вчинення дорожньо-транспортної пригоди при наявності трупів; після вибуху чи пожежі, як правило, потребують складних досліджень, можливих тільки під час проведення експертизи.

У разі, якщо за змістом повідомлення про злочин неможливо відразу встановити необхідність призначення експертизи, слідчий повинен виїхати на місце події та впевнитись у цьому, або навпаки. При прийнятті рішення він може скористатися консультацією спеціалістів у залежності від виду події: при крадіжках — криміналіста, при вибуху — вибухотехніка, при дорожньо-транспортній події — автотехніка. Проте, остаточне рішення щодо призначення експертизи місця події приймає слідчий.

Запропонувавши експертизу місця події, Г.Л. Грановський не виключав проведення, поряд з нею, слідчого огляду, під час якого “слідчий повинен оглянути місце події, як він це робить і зараз, оглядаючи, перш ніж направити на експертизу, окремі предмети, документи, труп у відповідності до процедури” [3, с. 5]. На нашу думку, проведення слідчого огляду та експертизи місця події одночасно недоцільно. Експертиза місця події є поняттям значно ширшим, ніж слідчий огляд і включає в себе не тільки огляд предметів, що складають обстановку місця події, а й їх дослідження. При складанні висновку, експерт обов’язково в описовій частині повинен зазначити обстановку місця події, розташування та ознаки окремих її деталей, що є частиною протоколу огляду місця події. Тобто висновок експерта може бути і засобом фіксації первинної обстановки місця події, і відображати результати дослідження. Ще одним аргументом щодо недоцільності проведення слідчого огляду, є обов’язкове порушення слідчим первинної обстановки місця події під час динамічної стадії огляду, в той час як об’єктом експертного дослідження повинна бути обстановка місця події у початковому, недоторканому вигляді.

Експертиза місця події — складний вид дослідження, що обумовлений великою кількістю об’єктів дослідження та їх різноплановістю. Тому, у багатьох випадках, вона може бути комплексною або комісійною. Наприклад, при дослідженні місця пожежі з наявністю обгорілого трупа, комплексну експертизу повинні проводити експерт з пожежно-технічної експертизи, судово-медичний експерт та криміналіст. При

вчиненні крадіжки з приватного будинку, об'єктом експертизи може бути не тільки внутрішня обстановка, а й прибудинкова територія. Зважаючи на велику кількість можливих слідів, а звідси й значний обсяг роботи, може бути призначена комісійна експертиза, до проведення якої залучено декілька експертів-криміналістів. Склад експертів, необхідних для проведення експертизи визначає слідчий. При цьому він може скористатися допомогою керівника експертного закладу. В експертній службі МВС на сьогодні є достатня кількість фахівців для проведення як комісійних, так і комплексних експертиз. Тому при призначенні експертизи місця події слідчому доцільно порадитись з керівником відповідного підрозділу НДЕКЦ.

Вище зазначалось, що одним зі спірних питань проведення комісійної експертизи місця події, визначених Р.С. Белкіним, є оцінка її результатів, яка відводиться, за пропозицією Г.Л. Грановського, експерту-криміналісту. Згодом Г.Л. Грановський висловив думку, що у майбутньому формулювання загальних висновків буде покладатися на експерта-ситуолога, який володіє спеціальними знаннями, необхідними для того, щоб пов'язати всі результати досліджень речових доказів та речової обстановки у цілому [10, с. 30]. На нашу думку, оцінка досліджень об'єктів на місці події окремими експертами та формулювання висновків під час проведення експертизи місця події не повинно нічим відрізнятися від проведення будь-якої іншої комісійної експертизи. За результатами досліджень при проведенні комісійної експертизи члени комісії радяться та при взаємній згоді формулюють єдиний висновок. В разі розбіжностей кожен експерт вправі надати свій окремий висновок, за який несе повну відповідальність. Експертиза місця події є досить складним видом експертизи і цілком можливо за результатами досліджень у різних експертів з'являться різні висновки щодо пояснення суті тих чи інших елементів механізму злочину. Відповіді на питання експертизи щодо механізму виникнення окремих слідів, дій злочинця на місці події та механізму вчинення злочину взагалі можуть носити ймовірний характер.

Питання щодо призначення провідного експерта, на якого покладаються виключно організаційні заходи вирішується слідчим за пропозицією керівника експертного закладу в залежності від наявності досвіду та відповідного рівня знань. При дослідженні місць події за злочинами, що мають суспільний резонанс, очолювати комісію експертів повинен начальник експертного підрозділу. При проведенні комплексних експертиз провідним експертом повинен бути фахівець,

який виконує основну роботу в залежності від вчиненого злочину. Наприклад, пожежно-технічний експерт — при дослідженні місця пожежі, вибухотехнік — місця вибуху, експерт-автотехнік — місця дорожньо-транспортної події. Іншими **перевагами запропонованої нами експертизи місця події можна вважати такі:**

1. *Надання можливості експертам досліджувати об'єкти у первинному стані.* При проведенні традиційних експертиз об'єкти, що надходять на дослідження вилучаються під час проведення слідчих дій і надаються на дослідження через певний час. Не виключаються також пошкодження слідів при вилученні за допомогою технічних засобів або у разі вилучення разом з об'єктом при неправильному його упакуванні. Всі ці фактори можуть негативно вплинути на результати експертизи. Експертиза місця події та слідів, залишених на ньому значно зменшує можливі названі недоліки та підвищує якість дослідження.

2. *Підвищення об'єктивності висновків експерта.* При проведенні окремих видів експертиз: вибухотехнічної, пожежно-технічної, автотехнічної, за якими нами запропоноване обов'язкове призначення експертизи місця події, в якості об'єктів дослідження можуть бути протоколи слідчих дій: огляду місця події, допитів свідків, потерпілих, підозрюваних, інших слідчих дій. Але інформація, що міститься у протоколах слідчих дій має певну ступінь суб'єктивності, що залежить як від самого слідчого, так і від інших учасників слідчих дій. Особливо це стосується протокольної фіксації результатів вербальних слідчих дій. На процес формування показань допитуваної особи, що поділяється на три стадії: сприйняття, запам'ятовування та відтворення, впливають різні суб'єктивні та об'єктивні чинники [11, с. 179]. В кінцевому результаті інформація, яку ми отримуємо при допиті є суб'єктивною. При використанні цієї інформації під час проведення експертизи експерт може зробити категоричний позитивний висновок. На наш погляд, не може бути категоричного висновку, заснованого на ймовірній інформації. Але такі висновки на сьогодні надаються у багатьох випадках, наприклад, при проведенні експертизи обставин та механізму дорожньо-транспортної події. У разі проведення експертизи місця дорожньо-транспортної події експерт безпосередньо сприймає та аналізує існуючу обстановку. Результати допитів потерпілих, свідків, очевидців можуть у подальшому підтвердити результати експертизи.

3. *Запобігання зайвого дублювання в процесуальних документах та спрощення процедури досудового розслідування.* При проведенні огляду місця події складається протокол, в якому підлягають детальному опису

всі об'єкти, що вилучаються. Ці ж самі об'єкти при надходженні на експертизу описуються експертом на початку дослідницької частини протоколу. Під час проведення експертизи місця події, на наш погляд, можливо вирішення й інших експертних завдань. Наприклад, при виявленні на місці події слідів пострілу та зброї, можливо вирішення питань, що стосуються не тільки визначення місця, з якого стріляли, а й приналежності зброї до вогнепальної та ідентичності виявленої кулі і зброї. Призначення експертизи місця події у таких випадках скорочує кількість призначених експертиз за матеріалами кримінального провадження.

4. *Використання можливостей експертизи для пошуку злочинця за "гарячими" слідами.* За визначенням Г.Л. Грановського експертиза місця події є ситуалогічною. Але, поряд з ситуалогічними та діагностичними, нею можуть вирішуватись й ідентифікаційні завдання. Наприклад, при дослідженні місця вчинення крадіжки у квартирі, відразу можна виключити з вилучених слідів пальців рук відбитки мешканців квартири. З розвитком та централізацією системи дактилоскопічної реєстрації, можливо введення у пошукову систему слідів рук та отримання результатів безпосередньо під час проведення експертизи.

Зазначене вище має підштовхнути науковців до подальших наукових досліджень і як наслідок — до розробки методики проведення такого виду експертизи.

Список використаної літератури

1. *Комаринец Б.М.* Участие экспертов-криминалистов в проведении следственных действий по особо опасным преступлениям против личности / Б.М. Комаринец // Теория и практика судебной экспертизы. — М., 1964. — Вып. 1 (11). — С. 21–26.
2. *Дулов А.В.* Воросы теории судебной экспертизы / А.В. Дулов. — Минск: Изд-во БГУ, 1959. — 188 с.
3. *Грановский Г.Л.* Криминалистическая ситуационная экспертиза места происшествия / Г.Л. Грановский // Реф. науч. сообщ. на теорет. семинаре — криминалист. чтениях, 21 апреля 1977 г. — М., 1977. — Вып. 16. — С. 3–17.
4. *Белкин Р.С.* Курс криминалистики: учеб. пособие для вузов. — 3-е изд., дополненное / Р.С. Белкин. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. — 837 с.
5. *Шляхов А.Р.* Судебная экспертиза: организация и проведение / А.Р. Шляхов. — М.: Юридическая литература, 1979. — 165 с.
6. *Пантелеев И. Ф.* Расследование и профилактика взрывов, пожаров, крушений и авиапроисшествий / И.Ф. Пантелеев. — М.: Юрид. лит., 1975. — 208 с.
7. *Хрусталева В.Н.* Участие специалиста-криминалиста в следственных действиях / В.Н. Хрусталева, Р. Ю. Трубицын. — СПб.: Питер, 2003. — 208 с.
8. *Щербаковский М.Г.* Судебные экспертизы: учеб.-теор. пособие / М.Г. Щербаковский. — Х.: Эспада, 2005. — 536 с.

9. Експертизи у судовій практиці / за заг. ред. В. Г. Гончаренка. — К.: Юрінком Інтер, 2004. — 388 с.
10. Грановский Г.Л. Основы трасологии. Особенная часть / Г.Л. Грановский. — М.: ВНИИ МВД СССР, 1974. — 240 с.
11. Коновалова В.О. Юридична психологія. Акад. курс: підручник / В.О. Коновалова, В.Ю. Шепитько. — К.: Вид. Дім “Ін Юре”, 2004. — 424 с.

Резюме

Проанализированы мнения учёных об экспертизе, объектом которой является место происшествия. Рассмотрены преимущества данного вида экспертизы и возможности её проведения при расследовании уголовных правонарушений

Resume

Opinions of scientists of examination the object of that is a site of occurrence are analyzed. Advantages of this type of examination and possibility of her realization are considered at investigation of criminal offences

УДК 343.98

**В.М. Абрамова, канд. юрид. наук,
доцент, завідувач кафедри**

Київський університет ринкових відносин

**Є.Ю. Свобода, канд. юрид. наук,
доцент кафедри**

Національна академія внутрішніх справ

ПОМИЛКИ В СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: СУТНІСТЬ, УМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТА ВИДИ

Проаналізовано негативні наслідки експертних помилок для учасників судочинства і для суспільства в цілому, розглянуто поняття, сутність, ознаки помилки судового експерта, а також запропоновано класифікацію експертних помилок.

В умовах формування правової держави і демократизації судочинства підвищується значення такого виду доказів, як судова експертиза. Судово-слідча практика показує, що висновки експертизи містять важливі фактичні дані, які необхідні для успішного розслідування різного роду злочинів, а також для правильного розгляду цивільних, кримінальних, господарських справ і, в решті-решт, укріплення гарантій дотримання прав і законних інтересів громадян у відповідності до положень Конституції України. На жаль сьогодні, не зважаючи на